

כונתה בקיבוץ "נעמי מרקס" מרוב שנראתה אדוקה בדת המרקסיסטית, עברה בגיל מתקדם למגורים בקריית-ארבע, לתמיכה בגוש אמונים ולפרסום רומאנים שבמרכזם חברון היהודית. מעמדה של מחברת הטרילוגיה המהוללת 'שאל ויוהאנה', על משפחה יהודית בברלין של תחילת שנות השלושים, וצמד רומאני-הקיבוץ המוערכים 'דודי ורעי' ו'צמח בר', התנפץ באחת, בהפניית עורף מופגנת מצד חבריה הסופרים, ובטריקת הדלת בהוצאת הספרים שלה, ובברנז'ה הספרותית בכלל, מול פרצופם של ספריה האחרונים 'ברקאי' ו'פרדה'. פרנקל עצמה טענה ש"הכביש מ'שאל ויוהאנה' לחברון ישר כמו כביש הסרגל", אך זו, יאמר האומר, דרכו של כל מומר להצטדק בדיעבד.

באה אורנה לויין ואומרת: שבר – אבל גם רצף. כך קראה גם לספרה: שְׁבֻרָץ. זהו הספר הראשון הבוחן כמכלול את כל שרשרת הרומאנים של פרנקל, ומתבונן בהם בעיקר מבעד לעדשות תמטיות ורעיוניות. הספר הוא מחקר מפורט, ועם זאת מובנה היטב, עיבוד מאוחר של עבודת דוקטורט. לויין מרשה לעצמה מידה של דעתנות, המעניקה לספר כיוון ומעין נרטיב. חלק מדעתנות זאת היא בחירת התיאוריות שבעזרתן היא בוחנת את חטיבות יצירותיה של פרנקל – ואלו הן בעיקרן תיאוריות דעתניות בפני עצמן, בראשן גישתו הניאו-מרקסיסטית של ג'יימסון לניתוח פוליטי של יצירות ספרותיות. לתיאוריות עצמן, עוד לפני שהיא משתמשת בהן, מוסיפה לויין נופך וחידושים משלה, המסגל אותן להקשר הישראלי-יהודי של יצירת פרנקל.

לויין מחלקת, בצדק, את הקורפוס של נעמי

צ"א

שְׁבֻרָץ

תנודות פואטיות
ביצירת נעמי פרנקל

אורנה לויין

מאגנס, תש"ף | 359 עמ'

חייה הבוגרים של הסופרת נעמי פרנקל (1918–2009), ואף קורפוס ספריה, נתפסים בדרך כלל כמסלול של תפנית חדה, של שבר. הקיבוצניקית מהשומר הצעיר, שאפילו

במגורשי ספרד, ולהם מוקדשים ספריה האחרונים. פרנקל מצטיירת אפוא כדמות צומת, דמות שהיא כל חלקי החברה בישראל ועם זאת אף לא אחד מהם.

זו רק אחת הסיבות לייחודיות של כתבי פרנקל ולחשיבותם, כיצירות שיופיין האמנותי הוא מצע להגות היסטורית, פוליטית ולאומית-דתית. מכאן גם חשיבותו של עיון מקיף ראשון זה ביצירתה.

צ"א

פרנקל לשלוש חטיבות. שלושת הרומאנים המרכיבים את 'שאל ויוהאנה' הם 'ספרות השואה' של פרנקל, וליתר דיוק הספרות על גרמניה ויהדות גרמניה הגולשות אל שלטון הנאצים ואל סכנת ההשמדה. לזין מוצאת כבר בהם מה שהיא מכנה, באופן לא לגמרי משכנע, רכיב פוסט-ציוני; כוונתה בעצם לכך שמשתמעת מהם 'ציונות של שואה', כזו הרואה בציונות יותר מענה דיעבדי לסכנה מאשר ערך בפני עצמו. אך לזין עצמה מספקת בפרק הסברים חלופיים, פואטיים, למעמדה הבעייתי של הציונות בספר.

תפיסה זאת, על כל פנים, אכן מציבה כבר את הרומאנים הללו, המוקדמים, של פרנקל, על המסלול ה'יהודי', להבדיל מ'ישראלי'. מסלול שנעשה מובהק ומוצהר בחטיבה האחרונה של ספריה, 'ספרות המגורשים' כלשונה של לזין, העוסקת במגורשי ספרד ובצאצאיהם שגורשו מחברון בפרעות תרפ"ט. בתווך נמצאת 'ספרות הקיבוץ', צמד הרומאנים שפרנקל כתבה בשנות השבעים 'דודי ורעי' ו'צמח בר', שלזין מזהה בה בעיקר ביקורת על הקיבוץ ועל האתוס הישראלי בימי הזוהר של התנועה הקיבוצית. גם מבחינה זו, אם כן, ספריה של פרנקל מתגלים כרצף חתרני כלפי האתוס השליט.

לזין מזהה שניות עקבית של פרנקל לאורך צירי השסע הזהותיים השונים בחברה הישראלית; שניות שהתבטאה, בחייה וגם בכתבתה, באיזו זרות מתמדת בכל מקום שהייתה בו. השניות היהודית-ישראלית הנזכרת, ונוסף עליה המעבר של פרנקל משמאל לימין ומחילוניות לדתיות, וכן התייצבותה משני צדי השסע העדתי: ייקית לידת ברלין, ששורשיה, על פי מסורת משפחתה וגם על פי חזוניה החיצונית,